

В. КРАМАРЕНКО,

*член національної
спілки журналістів
України*

Б. МОСКАЛЬОВ,

*кандидат
історичних наук,
доцент,
завідувач кафедри
історії України
і політології
університету*

Технічний університет сільського господарства – єдиний в Україні

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка – єдиний технічний університет сільського господарства в Україні. У листопаді цього року він відзначає 75-річчя з дня свого заснування.

Про сторінки історії та сьогодення, про те, з якими досягненнями навчальний заклад йде до свого знаменного ювілею, ми і розповідаємо читачам «Сільського журналу».

В роки колективізації сільсько-господарського виробництва в радянській державі стали потрібні висококваліфіковані фахівці нового профілю – інженери-механіки, які б уміли професійно організувати ремонт та експлуатацію сільсько-господарської техніки. Тому у липні 1930 року за рішенням уряду СРСР на базі відділень механізації та електрифікації Харківського і Полтавського сільськогосподарських інститутів був створений Харківський інститут механізації та електрифікації сільського господарства (ХІМЕСГ).

Новий інститут, відкритий як і ряд інших вищих навчальних закладів м. Харкова, у 1930 році, був дитяма більшовицької освітнянської реформи, яка почалася в ці роки і яка, як це часто було в ті роки, не була забезпечена необхідною матеріально-технічною базою та фінансуванням. До того ж радянська освітня реформа передбачала цілу низку радикальних «новацій»: перехід від багатодисциплінарних до однофакультетних інститутів, прискорену підготовку фахівців, відмо-

ву від традиційних методів навчання (зокрема – лекцій), введення безперервної виробничої практики, відмову від дипломного проектування тощо. Це вкрай ускладнило становлення нових навчальних закладів.

Фактично створювався на новому місці і ХІМЕСГ. Держава була не в змозі виділити тоді достатні кошти для організації навчального закладу, будівництва нових приміщень та гуртожитків, а незабаром і зовсім відмовилася фінансувати це будівництво у зв'язку з клопотами по створенню значної кількості нових МТС.

Коли Харківський інститут механізації та електрифікації сільського господарства був підпорядкований Трактороцентру СРСР, його першим директором було призначено Івана Леонтійовича Шапошнікова. Це був активний учасник революції та громадянської війни, він працював у 20-ті роки в банківських структурах Донбасу та Харкова, закінчив торгово-промислову академію, а в 1930 році працював уповноваженим Трактороцентру в Україні. Разом з ним в

інститут прийшли відомі харківські вчені та педагоги: професор О.О.Алов, в минулому ректор сільськогосподарського інституту, професори: В.О.Константинов, А.А.Василенко, С.М.Муравлянський, О.І.Супруненко та інші. Їм довелося чимало попрацювати над визначенням профілю інституту, підбором викладацьких кадрів, організацією кафедр, забезпеченням навчально-лабораторної бази, розробкою програм прийому та розміщення перших студентів. За свідченням перших випускників, всі разом – викладачі і студенти – обладнували навчальні приміщення та лабораторії, працювали на благоустрі території, ремонтували навчальні корпуси та гуртожитки.

В перші роки власної навчально-матеріальної бази та гуртожитку для студентів інститут не мав, а навчальний корпус орендував в інституті зернових культур, що був розташований в м. Харкові по вул. Чайковського, 4. Незважаючи на те, що І.Л.Шапошнікову вдалося «пробити» фінансування нових приміщень в республіканських органах, будівництво їх затягнулося на декілька років. Навчальні програми та плани тільки почали розроблятися, неодноразово змінювалися. Відсутня була й необхідна кількість викладацьких кадрів. Більшість їх працювала за сумісництвом. Наукова робота носила неупорядкований, безсистемний характер, була відсутня

і своя науково-лабораторна база — інститут був змушений орендувати її в інших закладах.

За таких обставин в короткий термін свого керування вищим навчальним закладом (з вересня 1930 року і до середини 1931 року) І.Л.Шапошников мало що зміг зробити. До того ж, це були роки зростання сталінських репресій, жертвами яких стало багато співробітників і студентів інституту.

У 1931 році директором інституту був призначений Данило Євменович Кудря. Він прийшов на цю посаду в той час, коли в країні почалася критика крайнощів освітянської реформи: бригадно-лабораторного методу підготовки фахівців, надзвичайної перевантаженості студентів виробничою практикою, відволікання студентів на всілякі господарчі та політичні кампанії.

У цих складних умовах продовжувалося будівництво нового навчального корпусу і гуртожитку інституту, вчені допомогли працівникам харківського заводу «Серп і молот» створити технічні школи, в яких навчалося близько 400 робітників.

Наприкінці 1932 року директором інституту став Анатолій Якович Ларов. Він проробив на цій посаді всього два роки. Інститут отримав під адміністративну будівлю корпус по вул. Старо-Московській, 45 та Харківські машинно-тракторні майстерні, господарство радгоспу 1-е Травня. Це надало змогу збільшити прийом студентів, почати створення власної навчально-лабораторної бази.

Відкрили аспірантуру на кафедрах тракторів і автомобілів, складних сільськогосподарських машин, ремонтної справи. Це надало змогу збільшити кількість кафедр та зменшити дефіцит викладацьких кадрів. Були зроблені і перші кроки щодо організації та планування науково-дослідної роботи.

На жаль, за чотири роки в інституті змінилося 3 директори — І.Л.Шапошников, Д.Є.Кудря і А.Я.Ларов в подальшому були репресовані, а в 50-ті роки реабілітовані. В архівах поки що не знайдені їх фотографії. За цей же час змінилося 8 завідувачів навчальної частини, декілька деканів.

Але незважаючи на всі труднощі, інститут ріс і розвивався, у 1933 році здійснив перший, достроковий випуск недипломованих інженерів-ме-

ханіків у кількості 28 чоловік, які були направлені в МТС, установи та організації Харківської та інших областей України. У цьому ж році було підготовлено для МТС, колгоспів і радгоспів 500 комбайнерів, 900 трактористів і 300 механіків.

Професори і викладачі ХІМЕСГ в ці роки багато зробили для вдосконалення навчально-методичної роботи, складанню підручників і навчальних посібників. Були видані навчальні плани і програми з усіх курсів дисциплін, які викладалися в інституті.

Професор М.Д.Ковальов склав новий підручник з фізики, професор Я.В.Столяров — підручник з теоретичної механіки, професор В.О.Константинов — посібник по двигунах внутрішнього згорання та ін.

Значний внесок в розробку підручників і навчальних посібників вніс професор, член-кореспондент АН УРСР Л.П.Крамаренко, який з 1935 року очолював кафедру сільгоспмашин. Його підручники «Збиральні машини», «Сільськогосподарські машини й устаткування. Посібник для технікумів», «Комбайни. Теорія, конструкція и расчет» та ін. стали універсальними для інженерних факультетів, що готували фахівців для сільськогосподарського машинобудування і сільського господарства.

У 1935 році інститут здійснив перший випуск 66 дипломованих інженерів-механіків сільськогосподарського виробництва. В цей рік кількість студентів налічувала вже близько 1000 чоловік.

В ці роки (1935-1937) інститутом керував С.В.Васильєв. Історикам так і не вдалося встановити його ім'я та по батькові. Але достовірно відомо, що це був час масових чисток, які проводилися також і у вищому навчальному закладі після вбивства С.М.Кірова.

Першими кроками на цій посаді він зміцнював навчальну та трудову дисципліну, підкріплював новими педагогічними кадрами ряд кафедр, навчальну частину та інші підрозділи інституту. Жорсткі заходи здійснювалися в інституті і відносно «регулювання» соціального складу студентів, які доходили до виключення з навчального закладу деяких неблагонадійних студентів.

В інституті була розроблена нова програма методичної роботи, про-

ведені заходи щодо впорядкування виробничої практики студентів. Рішуче впроваджувалася організація науково-дослідної роботи, затверджено її тимчасове положення, створено науково-дослідний сектор на чолі з професором С.М.Муравлянським. Вузівську тематику наукових досліджень затверджувало управління вищої освіти держави. Наукова тематика значно розширювалася завдяки роботі профілюючих кафедр.

Великої уваги приділялося в цей час розвитку змагання між колективами кафедр, студентськими групами, розповсюдженню руху студентів-ударників. Вдалося добитися фінансування та закінчити будівництво гуртожитку на Павловому Полі.

Але морально-психологічний клімат в колективі в умовах чисток та репресій не був сприятливий для роботи. Після численних розглядів методів роботи С.В.Васильєва в партійних органах, які задовольняли далеко не всіх в інституті, його у 1937 році було звільнено з посади.

Наприкінці 30-х років навчально-матеріальну базу інституту склали чотири корпуси (разом з головним і експериментальним), 16 добре обладнаних лабораторій та експериментальний завод, будинок професорсько-викладацького складу, два студентських гуртожитки.

Поступово інститут ставав великим центром в галузі наукових досліджень. Якщо раніше дослідження носили індивідуальний характер і розроблялися тільки спільно з двома науковими установами, то тепер стали комплексними і плановими. Значно розширилась і географія наукового співробітництва.

Досвідченим керівником і вченим-інженером показав себе на посаді директора інституту у 1937-1944 роках Василь Семенович Цурко. В цей час, відповідно до профілю вищого навчального закладу, переглянуті і внесені зміни у завдання і задачі з деталей машин, теоретичної механіки, розроблені індивідуальні завдання для студентів, методичні посібники та підручники з профілюючих дисциплін, затверджені довідкові матеріали з дипломного та курсового проектування.

За десять довоєнних років інститутом підготовлено понад 1000 інженерів-механіків, 168 інженерів-педагогів, підготовлено і перепідготовлено близько 2000 механіків, трактористів і комбайнерів. На розшире-

С.В.Васильєв

В.С.Цурко

Б.П.Радченко

М.М.Чупіс

Один з перших корпусів вищого навчального закладу, фото 30-х років

ному Пленумі обкому Ради вищих навчальних і наукових закладів було ухвалено «Вважати ХІМЕСГ одним із кращих вищих навчальних закладів Харкова».

Війна загальмувала розвиток інституту. 472 викладачів і студентів пішли на фронт захищати батьківщину. За короткий термін інститут був евакуйований до узбецької столиці м. Ташкента. Тут з жовтня 1941 до листопада 1943 року вчені продовжували навчальну та наукову діяльність, досліджували підвищення врожайності місцевих земель, займалися розробкою спеціальної і оборонної техніки, що мала особливе стратегічне значення.

А після повернення інституту до Харкова в листопаді 1943 року він знову почав готувати кадри для України. В перший рік після повернення в ньому навчалось всього 68 студентів, з якими проводили заняття 26 викладачів. Ще 59 студентів (замість 100 запланованих) змогли набратися в інститут у 1944 році.

Нелегка робота випала на долю Бориса Петровича Радченка, якого призначили директором інститу-

ту у 1944 році. В складних умовах керівник повинен був налагодити навчальний процес, відновити матеріально-технічну базу та науково-дослідну роботу. Будучи глибоко порядною людиною, він користувався повагою в колективі і його вклад у відновлення інституту в післявоєнні роки не викликає сумніву.

Але, враховуючи політичну і економічну ситуацію того часу, яка вимагала від директора інституту більш рішучих дій, у 1947 році його відсторонили від виконання своїх обов'язків. А на посаду директора призначили доцента Миколу Максимовича Чупіса. До цього він займав найвищі керівні посади на Харківщині і Львівщині, мав значний досвід господарювання, зокрема у вищих навчальних закладах. Завдяки йому в інституті провели значну роботу з відновлення навчальних корпусів, покращення матеріально-побутових

Перший набір студентів ХІМЕСГ, 1930 рік

Є.П.Виноградов

М.К.Євсєєв

Т.П.Євсюков

Д.І.Мазоренко

умов студентів і викладачів в тяжкий післявоєнний час.

В наступні роки продовжувалося зростання і розвиток інституту, як провідного вищого навчального закладу галузі. У 1948 році відкрився ще один факультет — електрифікації сільського господарства. Перший прийом на нього студентів налічував 75 чоловік.

Влітку 1949 року Міністерство вищої освіти держави призначило Микола Максимовича на посаду директора Харківського інженерно-будівельного інституту, а директором ХІМЕСГ — Євгена Петровича Виноградова, який працював на цій посаді 15 років. У свій час він закінчив Ленінградський сільськогосподарський інститут, працював на керівних посадах в державному інституті з проектування сільськогосподарських будівель, де створив понад 100 різних проектів.

Талант педагога і вченого в повній мірі розкрився в ньому в ХІМЕСГ раніше, коли в 1931 році його обрали завідувачем кафедри електротехніки. Він став викладати курс електротехніки, потім з перервами працював заступником директора з навчальної і наукової роботи, набув досвіду педагогічної і науково-дослідної роботи, став доктором наук, професором і одним із піонерів електрифікації сільського господарства.

Євген Петрович був завжди послідовним у своїх рішеннях, вимогливим до себе і підлеглих. І це позитивно вплинуло на діяльність інституту у 1949-1964 роках.

Професорсько-викладацький склад інституту в ці роки значно поповнився за рахунок вчених, що захистили кандидатські дисертації. Серед таких вчених були: Г.П.Дворовенко, М.Ю.Заліський, І.Я.Юхелес, Х.І.Клафас, М.І.Тверський, В.О.Шпак та ін.

На роботу в інститут було запрошено 20 нових кандидатів наук: А.А.Андрєєва, Ф.М.Буланенка, А.М.Жукова, Т.І.Кузнєцова, В.К.Плюгачева, О.І.Покатаєва, В.І.Старцева та ін. З 1950 року було розпочато підготовку фахівців для іноземних держав.

Майже десять років на посаді ректора інституту у 1965-1974 роках працював Михайло Карпович Євсєєв. Він сприяв покращенню організації навчального процесу, застосовуванню передових методів освіти. Це позитивно вплинуло на

Студенти ХІМЕСГ на практиці в першій у країні Шевченківській МТС Одеської області, 1931 рік

У п'ятидесятих роках понад 700 студентів інституту разом з викладачами щорічно працювали на освоєнні цілих земель, кожний шостий з них нагороджений медалями.

В ці роки інститут зміцнів, виріс з невеликої кількості кафедр і незадовільно оснащених лабораторій у сучасний, з новим обладнанням науковий та навчальний заклад. Відновлені навчальні корпуси по пр. Московському, 45, вул. Енгельса, 19. Багато кафедр розширили свої навчальні площі. Почала налагоджуватися спортивна та оборонно-масова робота, відродилася інститутська багатотиражка.

якість підготовки висококваліфікованих спеціалістів сільського господарства. Інженери-електрики та інженери-механіки, що випускалися ХІМЕСГ, за рівнем теоретичної підготовки не поступалися випускникам політехнічного інституту.

У вищому навчальному закладі підвищилася трудова і навчальна дисципліна, відповідальність за доручену справу. В ці роки збільшилась у 2,5 рази кількість навчальних груп, зміцніла матеріально-технічна база інституту, виростили в навчально-дослідному господарстві інституту нові корпуси кафедр сільськогосподарських машин, приміщення для техніки і обладнання, воєнної ка-

федри, гуртожитки для студентів і викладачів, спортивний комплекс з плавальним басейном.

Значна увага приділялася розвитку науково-дослідних робіт, завдяки чому інститут став займати одно з перших місць з НДР серед сільськогосподарських вузів колишнього СРСР.

Двадцять років життя і наполегливої праці (1975-1995 рр.) віддав ХІМЕСГ призначений на посаду ректора Тихон Павлович Євсюков. Перш за все, він вимагав від кожного факультету, кафедри, викладача методологічного забезпечення навчальних дисциплін.

На прикладі своєї роботи він вимагав від вчених добиватися комплексного вирішення науково-дослідних розробок і впровадження їх у сільськогосподарське виробництво. Вдвічі при ньому зріс їх обсяг і підвищилася ефективність. В змаганні вищих навчальних закладів своєї галузі в колишньому СРСР з винахідницької роботи ХІМЕСГ займав перші місця.

Під керівництвом та за участю Тихона Павловича розроблені і впроваджені установки для дозування внесення розчину мінеральних добрив з поливною водою в багатьох господарствах Харківської і суміжній з нею Белгородської областей.

Він обрав активну участь в організації і проведенні заходів в інституті з покращення підбору кадрів, підготовки кадрів для країн ближнього зарубіжжя, підвищення кваліфікації спеціалістів сільського господарства.

Під його керівництвом до свого п'ятдесятиріччя у 1980 році вищий навчальний заклад прийшов з новими досягненнями в навчальному і науковому процесах.

Висококваліфікований професорсько-викладацький склад нараховував понад 380 чоловік, серед яких було 9 професорів і докторів наук, 150 доцентів і кандидатів наук. А загальна кількість студентів перевищувала 5,3 тисячі чоловік. До того ж, на підготовчому відділенні навчалось 100 слухачів, а на факультеті підвищення кваліфікації — 600 фахівців.

До послуг студентів були світлі аудиторії, лабораторії, які наближені за технічним обладнанням до сучасного виробництва, обчислювальний центр, чудова вузівська бібліотека, приміське навчально-дослідне господарство для проходження інженерної практики з тваринницьким комплексом, парком навчальних ма-

шин, багатопверхові упорядковані гуртожитки та спортивно-оздоровчий комплекс. В ці роки інститут виділявся серед інших вищих навчальних закладів м. Харкова своїми спортивними досягненнями та високим рівнем художньої самодіяльності.

Слід відзначити, що рівень розвитку науки й техніки в ці роки характеризувався широким впровадженням механізації та електрифікації в усі виробничі та технологічні процеси сільського господарства, а також високим рівнем сільськогосподарського будівництва. Тому навчальний заклад готував інженерів-механіків з монтажу, експлуатації, технології та ремонту сільгоспмашин, устаткування в галузі землеробства, тваринництва та птахівництва. Крім цього, готували інженерів-електриків для електротехнічних служб сільськогосподарських комплексів і інших енергопідприємств, архітекторів сільських населених місць та інженерів-будівельників.

Постановою Кабінету Міністрів України у 1994 році на базі Харківського інституту механізації та електрифікації сільського господарства створено Харківський державний технічний університет сільського господарства, який став в Україні першим вищим навчальним аграрним закладом інженерного профілю IV рівня акредитації.

З 1996 року ректором університету працює професор Дмитро Іванович Мазоренко. Починаючи з 1981 року, коли його призначили першим проректором інституту з навчальної роботи, став помітним його вплив на якісну ґрунтовну технічну освіту в університеті, що призвела до перемоги у рейтинговому змаганні університету між вищими навчальними закладами сільськогосподарського профілю. У 2001 році вищий навчальний заклад нагороджено Почесною грамотою Кабінету Міністрів України.

Невпинний пошук новацій в освітнянській діяльності, методик викладання технічних дисциплін, що проводився ним і в цілому педагогічним колективом університету, дав змогу університету першим серед вищих навчальних закладів СРСР отримати дозвіл на проведення експерименту з багатоступеневої підготовки фахівців, а на початку 90-х років ввести модульний принцип навчання та індивідуального контролю знань студентів.

За ініціативою Дмитра Івановича в університеті функціонують кафедра

ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування», Центр соціологічних досліджень села, міський культурно-просвітницький німецький центр «Дойчес Центрум».

Під його керівництвом університет став колективним членом світової Асоціації інженерів сільського господарства, Міжнародної академії наук вищої школи; зміцніли і розширилися зв'язки з університетами Австрії, Німеччини, Польщі, Росії, США, Угорщини та Франції.

Професору Д.І.Мазоренко присвоєно почесне звання «Заслужений працівник освіти України», він обраний членом-кореспондентом УААН, академіком Інженерної академії України і академіком Міжнародної академії аграрної освіти.

У травні 2004 року розпорядженням Кабінету Міністрів України Харківському технічному сільськогосподарському університету присвоєно ім'я видатного вченого Петра Василенка.

Вчені такого рівня як Петро Мефодійович Василенко (1900-1999 рр.) — академік УААН, Російської академії сільськогосподарських наук (ВАСГНІЛ), член-кореспондент НАН України — надбання і гордість не тільки України. З його ім'ям пов'язана ціла епоха становлення та розвитку землеробської механіки майже в усьому світі.

Фундаментальні праці вченого надруковані в Болгарії, Великобританії, Китаї, США, Румунії, Франції, тощо. Вони широко використовуються не тільки у сільськогосподарському машинобудуванні. Монографія вченого «Автоматизация процессов сельскохозяйственного производства» віднесена до книг міжнародного фонду ООН, що рекомендується для детального вивчення і використання результатів досліджень фахівцям всього світу.

У видатній науковій школі, створеній ним, підготовлено за його особистої участі близько 60 кандидатів та 11 докторів наук. Безліч вчених консультовалася у нього в процесі підготовки ними своїх наукових праць та дисертаційних робіт.

У листопаді 2004 року Президент України, відмічаючи загальнодержавне та міжнародне визнання діяльності університету, його вагомий внесок в розбудову освітньої галузі держави, підписав Указ про надання навчальному закладу статусу національного.